

УДК 678.049.4(477) DOI: [https://doi.org/10.31617/tr.knute.2019\(31\)05](https://doi.org/10.31617/tr.knute.2019(31)05)**Ірина ВЛАСЕНКО***E-mail:* vlaskenkoivol@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9995-2025

д. мед. н., професор, завідувач кафедри товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21000, Україна**Тетяна СЕМКО***E-mail:* Semko1965@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1951-5384

к. т. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21000, Україна

ОЛІЙНО-ЖИРОВА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ

Представлено стан виробництва соняшникової олії в Україні, структуру її експорту. Показано, що переважна кількість експортованої продукції – це олія нерафінована. Розглянуто перспективні напрями розвитку олійно-жирової галузі України, а саме виробництво високоолеїнової сирової соняшникової олії, що дасть змогу покращити стратегію розвитку цієї галузі.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, соняшникова олія, виробництво олії, експорт олії, високоолеїнова соняшникова олія.

Власенко И., Семко Т. Масложировая отрасль Украины: вызовы и потенциал развития. Представлены состояние производства подсолнечного масла в Украине, структура его экспорта. Показано, что основное количество экспортируемой продукции – это масло нерафинированное. Рассмотрены перспективные направления развития масложировой отрасли Украины, а именно производство высокоолеинового сырого подсолнечного масла, что позволит улучшить стратегию развития данной отрасли.

Ключевые слова: масложировая отрасль, подсолнечное масло, производство подсолнечного масла, экспорт масла, высокоолеиновое подсолнечное масло.

Постановка проблеми. Продовольство є найважливішим елементом системи життєзабезпечення людини і населення країни в цілому, тому задоволення потреби в ньому завжди вважалося пріоритетним завданням економіки будь-якої держави. Продовольчий ринок нестабільний та непередбачуваний. Саме тому надзвичайно актуальним є його дослідження в умовах глобальних трансформацій.

Наша держава має потужний людський та ресурсний потенціал, який за умови його раціонального використання сприятиме успішному розвитку продовольчого сектору економіки і виведе країну в лідери не лише регіонального, а й світового ринку.

Олійно-жирова промисловість характеризується значними обсягами експорту, рентабельністю, розмірами надходження валюти до бюджету країни, темпами розвитку.

Україна посідає перше місце у світі за виробництвом соняшнику, що становить третину світового ринку цієї продукції. Рослинні олії, поряд із зерновими та продуктами їх перероблення, займають основні позиції на світовому ринку продовольства [1]. Наявний попит і надалі активізуватиме виробництво.

Розвиток олійно-жирового виробництва має великі перспективи як з погляду забезпечення внутрішніх потреб, так і задоволення попиту зовнішнього ринку. Це обумовлено переорієнтуванням у структурі харчування населення економічно розвинених країн із тваринних на рослинні жири та олію, зростанням загальної кількості населення планети, подорожчанням енергоносіїв, збільшенням використання олії для технічних потреб (дизельного палива, мийних засобів, фарб тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан ринку соняшникової олії, тенденції та перспективи розвитку олійно-жирової галузі, конкуренція в ній розглядалися в працях багатьох вітчизняних і закордонних вчених.

Структуру та динаміку світового ринку продовольства і місце України на ньому досліджували Л. М. Побоченко, В. В. Троян [2], Е. В. Циганкова. Стан сучасного ринку олійно-жирової продукції, особливості його розвитку та конкуренції на сучасному етапі – Ю. О. Літковець [3]. В. А. Гарбар [4] відобразив показники, які характеризують сучасний ринок олійно-жирової продукції та заходи щодо подальшого ефективного та конкурентоспроможного його розвитку на довгострокову перспективу. Важливість зростання олійно-жирової галузі, стратегічні напрями розвитку виготовлення олійної продукції та створення механізму безвідходного виробництва на підприємствах розкрито в праці О. В. Онищенко та ін. [5].

Потужна та динамічна досліджувана галузь розвивається стрімкими темпами, зміни відбуваються дуже швидко, і їх адекватна оцінка дасть змогу правильно скерувати розвиток галузі, запобігти невчасному прийняттю важливих стратегічних рішень та ефективно реагувати на зміни світових тенденцій.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану та тенденцій розвитку вітчизняного ринку соняшникової олії, особливостей його динаміки в умовах глобальних трансформацій.

Матеріали та методи. Застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних процесів: аналізу та синтезу, системного підходу, порівняння та узагальнення.

Для цілей аналізу використано стандартні інструменти оцінки узагальнених продовольчих балансів за методологією *FAO: SSR (self-sufficiency ratio)* – коефіцієнт самодостатності внутрішнього виробництва; *IDR (import dependenci ratio)* – коефіцієнт залежності від імпорту. При цьому:

$$SSR = \text{"виробництво"} / (\text{"виробництво"} - \text{"експорт"} + \text{"імпорт"});$$

$$IDR = \text{"імпорт"} / (\text{"виробництво"} - \text{"експорт"} + \text{"імпорт"}).$$

Результати дослідження. Виробництво соняшникової олії історично посідало вагоме місце у структурі переробної галузі України. Так, за період з 2010 по 2014 р. виробництво цієї продукції зросло на 32.03 % (рис. 1). Початок військових дій на сході країни суттєво вплинув на економіку держави, зокрема й на показники виробництва олії. Суттєве скорочення відбулося через військові дії на території Донецької та Луганської областей, які були серед лідерів з виробництва соняшникової олії. У 2015 р. виготовлення цієї продукції загалом в Україні проти 2014 р. скоротилося на 15.57 %. Починаючи з 2015 р., виробництво соняшникової олії щороку збільшувалось, досягнувши рекордного значення у 2017 р., на 29.58 % перевищивши показники 2015 р. У 2018 р. підприємствами вироблено олії соняшникової нерафінованої та її фракцій менше на 7.7 % проти попереднього року.

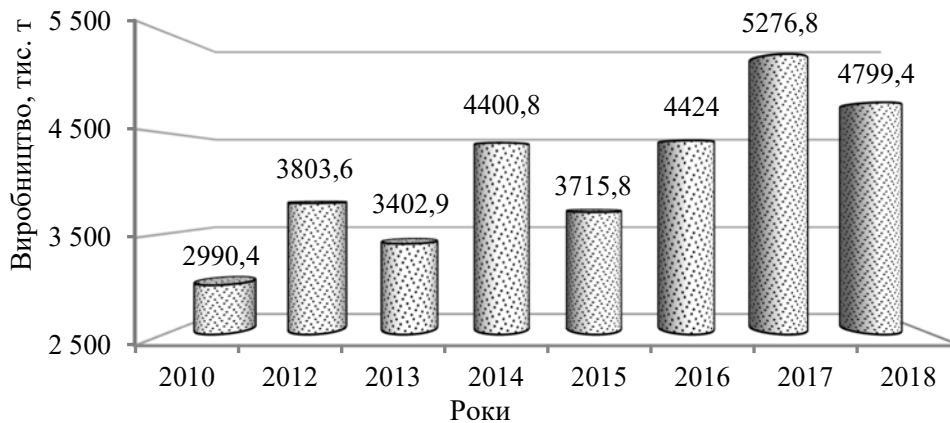

Рис. 1. Динаміка виробництва олії соняшникової нерафінованої та її фракцій (крім хімічно модифікованих) в Україні за 2010–2018 рр., [6; 7]

П'ять областей України, які є лідерами з виробництва нерафінованої соняшникової олії протягом останніх років, у 2018 р. виготовили її 3243 тис. т, що становило 67.6 % загального обсягу виробництва в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Структура виробництва олії соняшникової нерафінованої та її фракцій (крім хімічно модифікованих) за регіонами, 2015–2018 рр.

Області України	2015		2016		2017		2018	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
Вінницька	351.7	9.5	451.3	10.2	475.6	9.0	454.5	9.6
Запорізька	590.9	15.9	608.4	13.8	586.4	11.1	570.5	11.9
Кіровоградська	446.6	12.0	596.5	13.5	825.9	15.7	745.1	15.5
Миколаївська	255.4	6.9	466.7	10.5	724.9	13.7	606.7	12.6
Одеська	529.2	14.3	754.5	17.1	1014.5	19.2	866.2	18.0
Інші	2173.8	41.4	2877.4	34.9	1627.3	31.3	1556.4	32.4
Україна в цілому	3715.8	100	4424.0	100	5276.8	100	4799.4	100

Джерело: Складено на основі [6; 7].

Виробниками соняшникової олії в Україні є понад 70 підприємств, водночас десять найбільших компаній займають більше ніж половину всього ринку (рис. 2).

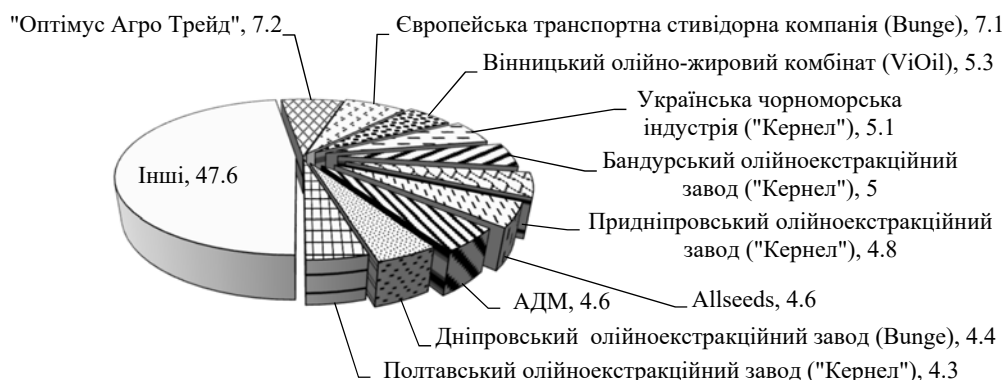

Рис. 2. Структура виробництва нерафінованої соняшникової олії в Україні у 2017–2018 МР за найбільшими виробниками, % [8]

Найбільшу частку у виробництві нерафінованої соняшникової олії займають потужні в технологічному та фінансовому вимірах підприємства – транснаціональні компанії. Саме такі компанії, як *Cargill*, *Bunge* та холдинг "Кернел Груп", які є і найбільш інтегрованими холдингами, формують правила гри в олійно-жировій галузі. Ці оператори ринку, користуючись своєю фінансовою потужністю, дедалі більшою мірою забезпечують себе сировиною, авансуючи селян – постачальників насіння. Це призводить до того, що внутрішні ціни на ресурси визначаються не попитом та пропозицією, а ціновою політикою потужних підприємств. У такій ситуації є необхідним регулювання діяльності транснаціональних компаній або стимулювання селян-постачальників до продажу сировини дрібним компаніям через надання їм певних податкових пільг [9].

Проте за обсягами виробництва *рафінованої* соняшникової олії найбільшими були десять компаній, частка виробництва продукції яких становить понад 80 % (рис. 3).

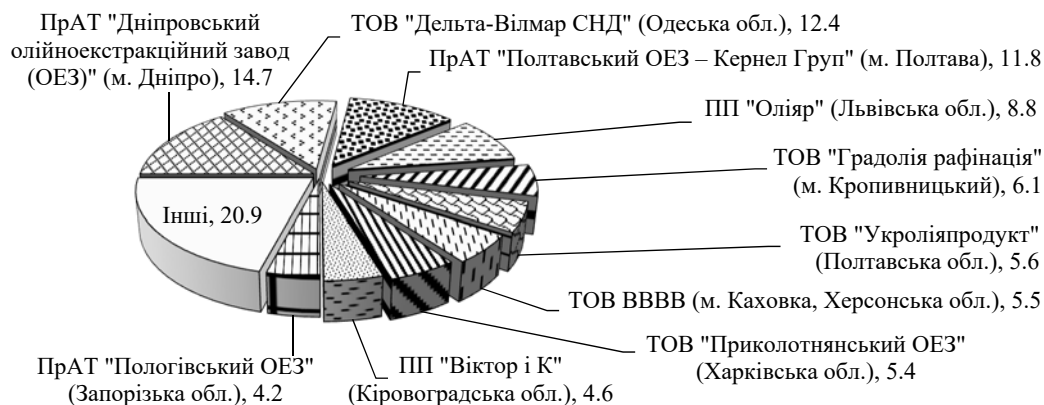

Рис. 3. Структура виробництва рафінованої соняшникової олії в Україні у 2018 р. за найбільшими виробниками [10]

В Україні у 2017 р. вироблено 723.4 тис. т рафінованої олії соняшнику, що становить лише 13.7 % від виробленої нерафінованої олії, а у 2018 р. – 679.6 тис. т (14.2 %).

Соняшниковій олії належить вагома частка в структурі експорту товарів. Так, за останні десять років, експорт продукції агропромислового комплексу зріс удвічі. Найбільшу частку в його структурі у 2018 р. також становила олія (4.1 млрд дол. США). Серед інших товарів, які лідирують за обсягами експорту, – зернові культури (кукурудза, пшениця, ячмінь), а також олійні (соеві боби) і продукти перероблення олійних (макуха соняшникова) (рис. 4).

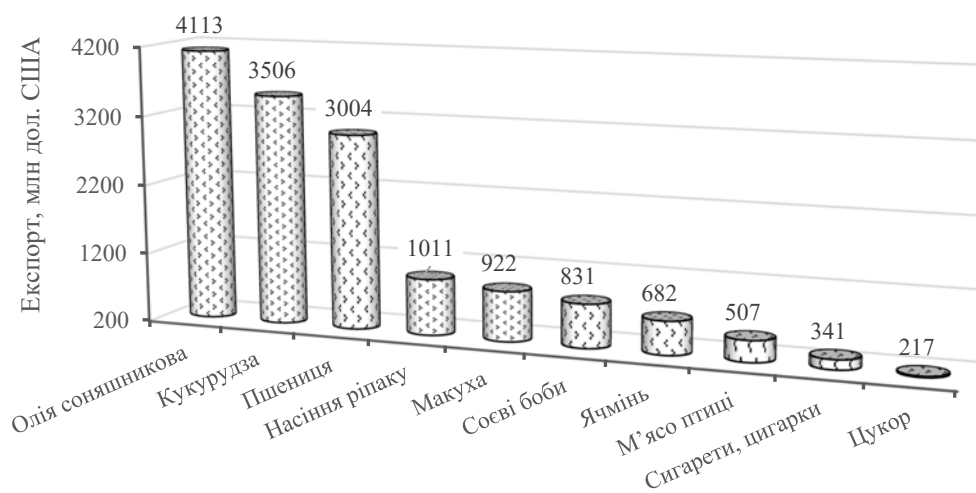

Рис. 4. Обсяги експорту продукції агропродовольчого сектору, (Топ-10) 2018 р. [11]

Майже 95 % виробленої в Україні соняшникової олії експортується. За підсумками 2017/18 маркетингового року (МР) Україна вчергове стала світовим лідером за експортом соняшникової олії, її частка – 53 %, РФ – 19 %, Аргентини – 7 % (рис. 5) [12].

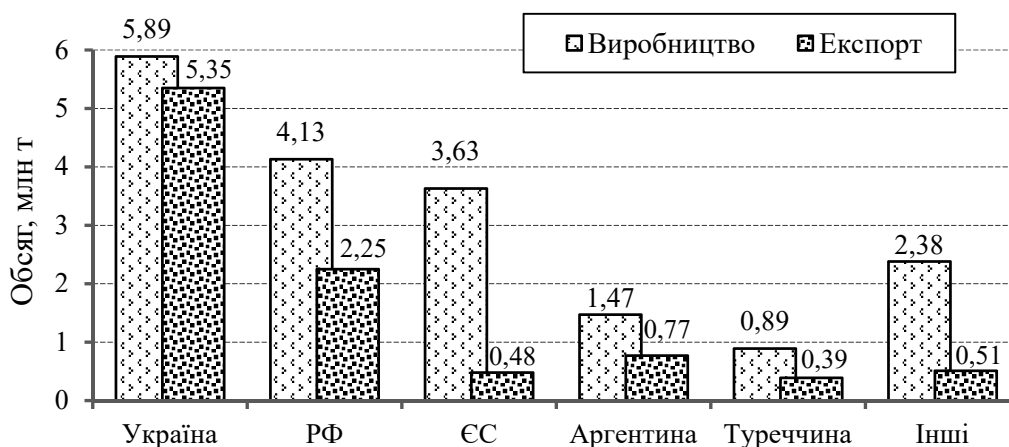

Рис. 5. Основні світові виробники та експортери соняшникової олії у 2017/18 МР [12]

Так, у 2017/18 МР з України експортовано на 30.4 % більше соняшникової олії, ніж у попередньому. У березні 2019 р. спостерігалося суттєве збільшення її експорту – до 6.32 млн т (112 % проти березня 2018 р.). За період вересень-березень 2018/19 МР відмічається зростання експорту соняшникової олії проти відповідного періоду 2017/18 МР – на 16.6 % [13]. Але це здебільшого сира олія. Водночас сиру олію Україна експортує більш ніж до 100 країн, а рафіновану – лише до 20.

За розрахунками *OECD-FAO*, передбачається зростання світового споживання рослинних олій до 2026 р. ще на 18.1 %, або на 33.7 млн т [14].

Загалом українську соняшкову олію протягом 2017/18 МР закупували 124 країни світу (рис. 6).

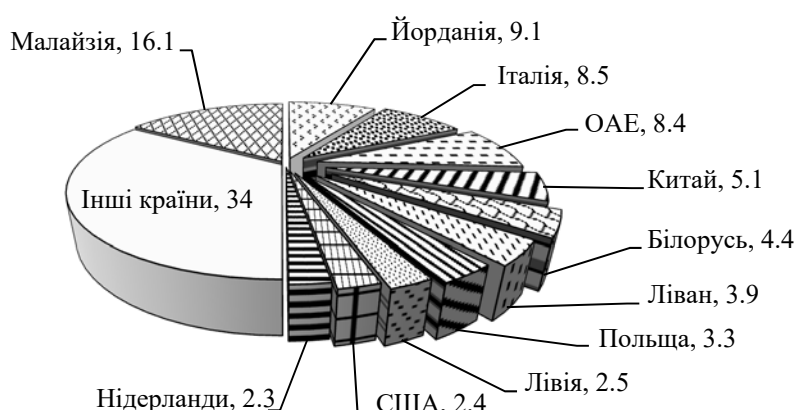

Рис. 6. Структура експорту української соняшникової олії у 2017/18 МР за основними країнами-імпортерами, %

Зростають виробництво та експорт вітчизняної соняшникової олії рафінованої. Експортується вона по всьому світу, зокрема в країни ЄС (19.4 %), Малайзію, Йорданію, США тощо.

Якщо розглядати ступінь захищеності внутрішнього ринку рослинних олій, то він є високим – коефіцієнт самодостатності внутрішнього виробництва *SSR* тримається вище 10 пунктів (табл. 2). Коефіцієнт залежності від імпорту *IDR* показує, що Україна повністю забезпечена власними виробничими ресурсами.

Таблиця 2

Баланс соняшникової олії, тис. т

Показник	2010	2013	2016	2021*	2026*
Виробництво	3 030	3 539	5 131	5 951	6 772
Експорт	2 701	3 209	4 842	5 661	6 481
<i>SSR</i>	9.21	10.72	17.75	20.52	23.27
<i>IDR</i>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Експорт/виробництво, %	89.1	90.7	94.4	95.1	95.7

* Прогноз.

Джерело: *OECD-FAO, USDA*, розрахунки автора [14].

Щодо експортного потенціалу рослинних олій – можна сказати, що експортний попит є визначальним. Водночас 90 % загального експорту становить олія неочищена, тобто Україна має сировинну орієнтацію, від чого наші позиції на зовнішніх ринках втрачають стабільність, адже попит на сировинні товари є непостійним і характеризується значною ціновою мінливістю. Високі обсяги виробництва та відносно невеликий відсоток внутрішнього споживання уможливають українській продукції забезпечити більше ніж 57 % світового обсягу у 2018/19 МР.

Проте суттєве зростання виробництва олії під час падіння світових цін може призвести до зменшення прибутковості галузі. Поточні світові ціни на рослинні олії, зокрема соняшникову, найнижчі за останні 10 років – 695–700 дол. США за тонну [15].

Гарною перспективою для українського олійно-жирового комплексу є виробництво *високоолеїнової сирової соняшникової олії (High-oleic crude SFO)*, яка стає головним конкурентом оливкової олії. На світовому ринку спостерігається недостатня кількість пропозицій, доволі високий попит імпортерів та зростання премій на цю продукцію. Україна – друга у світі за виробництвом високоолеїнової олії. Цього року в Україні вирощено 470 тис. т високоолеїнового соняшнику. У 2017 р. наша країна експортувала 210 тис. т високоолеїнової соняшникової олії, а у 2018 – 185 тис. т.

Цінність високоолеїнової соняшникової олії в тому, що вона містить більш як 82 % олеїнової жирної кислоти, до 45 мг/100 г вітаміну Е (альфа-токоферолу) і має низький вміст лінолевої жирної кислоти. Крім того, українська високоолеїнова олія високоякісна, не містить інших менш цінних олій. Так, наприклад, до оливкової олії дозволяється додавати інші й у значних кількостях (до 30 % ріпакової).

Високоолеїнова олія дуже корисна. Для її виробництва не використовують ГМ-соняшник. Високоолеїнова олія добре витримує дію високих температур, ідеально підходить для смаження, приготування у фритюрі, виробництва маргарину.

Отже, важливо розвивати національний бренд високоолеїнової соняшникової олії, що дозволило б утримувати позиції на ринку та покращити стратегію розвитку олійно-жирової галузі держави на перспективу. Адже в усьому світі сьогодні зміцнюється прагнення до здорового харчування, використання корисних продуктів. Саме тому українська високоолеїнова соняшникові олія може зайняти свою нішу, а Україна – вийти у світові лідери з її виробництва та експорту. Проте це, безперечно, вимагатиме від виробників суттєвих інвестицій.

Висновки. Україна посідає перше місце у світі з виробництва соняшнику, охоплюючи третину світового ринку. Найбільшу частку займає виробництво нерафінованої соняшникової олії. Рафінована становить значно менший відсоток.

Майже 95 % виробленої в Україні соняшникової олії експортується, водночас 90 % загального її експорту становить олія неочищена,

тобто Україна має сировинну орієнтацію експорту, що робить наші позиції на зовнішніх ринках нестабільними, оскільки попит на сировинні товари є непостійним і має значну цінову мінливість.

Суттєве зростання виробництва олії за падіння світових цін може призвести до зменшення прибутковості галузі. Гарною перспективою для українського олійно-жирового комплексу є виробництво *високоолеїнової сирової соняшникової олії*. На світовому ринку спостерігається недостатня кількість пропозицій, доволі високий попит з боку імпортерів та збільшення премій на високоолеїнову соняшкову олію. Саме тому зростання її виробництва може покращити стратегію розвитку олійно-жирової галузі держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ситуація на світовому ринку продовольства. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituati>.
2. Побоченко Л. М., Троян В. В. Структура та динаміка світового ринку продовольства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С.103-112.
3. Літковець Ю. О. Оцінювання стану та перспектив розвитку олійно-жирової галузі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 169-172.
4. Гарбар В. А. Вплив галузевих особливостей на формування ринку олійно-жирової продукції в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 114-120.
5. Онищенко О. В., Куренна О. О., Крикуненко А. С. Інноваційні шляхи розвитку олійно-жирової галузі. *Електронне фахове видання з економічних наук Modern Economics*. 2018. № 7. С. 114-122.
6. Статистичний щорічник України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf.
7. Економічна статистика. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/prom.htm.
8. Названо найбільших українських виробників соняшникової олії 2017/18 МР. URL: <https://agropolit.com/news/10052-nazvano-naybilshih-ukrayinskih-virobnikiv-sonyashnikovoyi-oliyi-2017-18-mr>.
9. Характеристика олійно-жирового комплексу України. URL: <http://geograf.com.ua>.
10. Названо лідерів виробництва соняшникової олії. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/novosti-kompanii/nazvany-lidery-proizvodstva-podsolnechnogo-masla>.
11. Official Website USDA (U. S. Department of Agriculture). URL: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome>.
12. Укроліяпром: Експорт усіх видів олії значно зріс. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/ukroliyaprom-eksport-vsekh-vidov-rastitelnykh-masel-znachitelno-vozros>.
13. Частка України на світовому ринку соняшникової олії зростатиме в 2018/19 МР. URL: <http://www.proagro.com.ua/news/world/20096.html>.
14. OECD-FAO Agricultural Outlook 2018-2027. URL: <http://www.proagro.com.ua/news/world/20096.html>.

15. Oilsids: world markets and trade. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2019.

Vlasenko I., Semko T. Oil and fat industry of Ukraine: challenges and development potential.

Background. The food market is characterized by dependence on many environmental factors.

The development of oil and fat production has great prospects both in terms of internal needs and satisfaction of foreign market demand.

The structure and dynamics of the world food market and the place of Ukraine in it, the peculiarities of its development and competition, the assessment of export capabilities of the oil and fat industry have been studied in the works of many scientists [2–5].

The aim of the article is to study the state and tendencies of development of the domestic market of sunflower oil in the conditions of global transformations.

Materials and methods. Methods were applied: analysis and synthesis, systematic approach, comparison and generalization; the internal production self-sufficiency factor and the import dependency ratio were used.

Results. Five regions of Ukraine have been the largest producers of sunflower oil in recent years. More than 70 companies produce sunflower oil in Ukraine. The largest share is held by multinationals.

Export demand is decisive, far exceeding domestic consumption. However, 90 % of total exports are crude oil, that is, Ukraine has a raw material orientation, which causes our position in the foreign markets to lose stability.

It is important to develop a national brand of high-oleic sunflower oil, which would maintain a good position in the market and improve the strategy for the development of the oil and fat industry in the future.

Conclusion. Ukraine ranks first place in the world in sunflower production, covering one third of the world market. The largest share is the production of unrefined sunflower oil. Producing high-oleic crude sunflower oil is promising, which can improve the country's oil and fat sector development strategy.

Keywords: oil and fat industry, sunflower oil, oil production, oil export, high-oleic sunflower oil.

REFERENCES

1. Sytuacja na switovomu rynku prodovol'stva [The situation in the world food market]. Retrieved from <http://www.fao.org/worldfoodsituati> [in Ukrainian].
2. Pobochenko, L. M., & Trojan, V. V. (2018). Struktura ta dynamika svitovogo rynku prodovol'stva [Structure and dynamics of the global food market]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*. (Iss. 21), (pp. 103-112) [in Ukrainian].
3. Litkovec', Ju. O. (2017). Ocinjuvannja stanu ta perspektyv rozvytku olijno-zhyrovoi' galuzi [Assessment of the status and prospects of development of the oil and fat industry]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*. (Iss. 20), (pp. 169-172) [in Ukrainian].
4. Garbar, V. A. (2018). Vplyv galuzevyh osoblyvostej na formuvannja rynku olijno-zhyrovoi' produkciï v Ukraïni [Influence of sectoral features on the formation of the market of oil and fat products in Ukraine]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economics and Society*. (Iss. 16), (pp. 114-120) [in Ukrainian].

5. Onyshhenko, O. V., Kurena, O. O., & Krykunenko, A. S. (2018). Innovacijni shljahy rozvytku olijno-zhyrovoi' galuzi [Innovative ways of development of oil and fat industry]. *Elektronne fahove vydannja z ekonomichnyh nauk Modern Economics*, 7, 114-122 [in Ukrainian].
6. Statystychnyj shhorichnyk Ukraïny [Statistical yearbook of Ukraine]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf [in Ukrainian].
7. Ekonomichna statystyka [Economic statistics]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/prom.htm [in Ukrainian].
8. Nazvano najbil'shyh ukrai'ns'kyh vyrobnykiv sonjashnykovoï oliï 2017/18 MR [The largest Ukrainian producers of sunflower oil 2017/18 MP are named]. Retrieved from <https://agropolit.com/news/10052-nazvano-naybilshih-ukrayinskih-virobnikiv-sonyashnikovoyi-oliyi-2017-18-mr> [in Ukrainian].
9. Harakterystyka olijno-zhyrovogo kompleksu Ukraïny [Characteristics of the oil and fat complex of Ukraine]. Retrieved from <http://geograf.com.ua> [in Ukrainian].
10. Nazvano lideriv vyrobnytva sonjashnykovoï oliï [The leaders of sunflower oil production are named]. Retrieved from <http://agroportal.ua/ua/news/novosti-kompanii/nazvany-lidery-proizvodstva-podsolnechnogo-masla> [in Ukrainian].
11. Official Website USDA (U. S. Department of Agriculture). Retrieved from <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome> [in English].
12. Ukrolijaprom: Eksport usih vydiv oliï' znachno zris [Ukroilprod: Exports of all types of oil have significantly increased]. Retrieved from <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/ukrolijaprom-eksport-vsekh-vidov-rastitelnykh-masel-znachitelno-vozros> [in Ukrainian].
13. Chastka Ukraïny na svitovomu rynku sonjashnykovoï oliï' zrostatyme v 2018/19 MR [Ukraine's share of the global sunflower oil market will grow in 2018/19 MP]. URL: <http://www.proagro.com.ua/news/world/20096.html> [in Ukrainian].
14. OECD-FAO Agricultural Outlook 2018-2027. Retrieved from <http://www.proagro.com.ua/news/world/20096.html> [in English].
15. Oilsids: world markets and trade. Retrieved from <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf> [in English].